

Utvärdering av patienters tillfredsställelse med vården på Vidarkliniken 2010

VIDARKLINIKEN

EN UNIK KOMBINATION AV SKOLMEDICIN
OCH ANTROPOSOFISK LÄKEKONST

Utvärdering av patienters tillfredsställelse med vården på Vidarkliniken 2010

Inledning

Vidarkliniken är ett integrativmedicinskt rehabiliteringssjukhus som erbjuder vård och behandling för patienter med stressrelaterade tillstånd, långvariga smärttillstånd samt kroniska invärtesmedicinska sjukdomar och cancer i alla stadier inklusive palliativ vård. Sjukhuset är en antroposofiskt idéburen verksamhet som arbetar med en holistisk människosyn och ett salutogent perspektiv på hälsa. Antroposofisk vård innebär att patientens existentiella/spirituella behov särskilt uppmärksammas. Verksamheten ägs och drivs av en stiftelse utan vinstsyfte. På tillstånd av Socialstyrelsen och genom landstingsavtal bedriver sjukhuset kvalificerad somatisk vård och rehabilitering med antroposofisk inriktning. Sjukhuset är det enda i Norden men i övriga Europa, framförallt i Tyskland och Schweiz, finns flera antroposofiska sjukhus och även akutsjukhus.

Bakgrund

Som en del i Vidarklinikens kvalitetsarbete görs en årlig undersökning, sedan 1998, av patienters tillfredsställelse med vården. Undersökningen görs som stickprov genom att 50 frågeformulär delas ut till patienterna, på de tre vårdavdelningarna, i samband med utskrivning och vartefter de skrivs ut (konsekutivt). Denna rapport är en sammanställning av resultatet 2010. Resultaten av dessa undersökningar ger även en bild av och synpunkter på sådant som kan förbättras.

Vården på Vidarkliniken

Vården är inriktad på att bekräfta och stärka individen samt fokusera på det friska (salutogent perspektiv) för att hjälpa patienten att hitta och utnyttja sina egna resurser. Värdegrunden innefattar synen på människan som en odelbar helhet kroppsligt, själsligt, socialt och existentiellt/spirituellt. Intentionen är att särskilt uppmärksamma patienternas existentiella/spirituella behov för att bidra till en känsla av hopp, mening och sammanhang. Detta har visat sig vara mycket viktigt för att bistå patienter, med svåra och långvariga sjukdomstillstånd, i att hantera den kamp och det lidande som ofta är en stor del av livssituationen under rehabiliteringsprocessen (Sigurgeirdottir & Halldorsdottir (2007) och Arman & Rehnsfeldt (2006)). Men också att bistå patienterna med olika typer av redskap för fortsatt egenvård i syfte att öka livskvaliteten och kunna upprätthålla sin autonomi - i betydelsen kunna hantera sin livssituation.

Den medicinska bedömningen görs med vägledning av diagnosrelaterade vårdprogram vilka anpassas för varje patient i en individuell behandlingsplan. Läkaren ordinerar, utöver läkemedel, ett par terapier för varje patient och vårdtillfälle. De olika terapierna är samtalsterapi, sjukgymnastik, läkeurytmi (rörelseterapi), konstnärliga terapier som målning, modellering, sång samt fysikaliska terapier (medicinska bad, massage). Alla patienter får också någon eller några omvårdnadsbehandlingar, som utförs av sjuksköterskor/undersköterskor, såsom omslag, fotbad och hel- eller delkroppsinsmörjningar (liknande taktil massage).

Den fysiska miljön med vackra omgivningar och byggnadernas speciella arkitektur och färgsättning är utformad för att vara ett stöd i behandlingsprocessen. Detsamma gäller för den ekologiska/biodynamiska maten som huvudsakligen är lakto-ovo-vegetarisk dvs den innehåller mjölkprodukter och ägg. Fisk och kött förekommer en till två gånger per vecka. Läkaren kan också, vid behov, ordinera specialkost.

Metod

Undersökningen görs varje år sedan 1998 med hjälp av ett frågeformulär som tidigare även använts av Västra Götalandsregionen (Swenson, 2006) och delvis av Landstinget i Östergötland (Arman, Hammarqvist & Kullberg, 2010). Resultaten från dessa externa undersökningar liknar i stor utsträckning resultaten från de interna vilket indikerar att frågeformuläret har en viss tillförlitlighet och trovärdighet. Formuläret består av både slutna och öppna frågor för att patienterna ska ges varierade möjligheter att uttrycka sin uppfattning. Detta gör att underlaget för analysen på bästa sätt återger patientens egen upplevelse av den givna vården och behandlingen. Några frågor ställs både som slutna och öppna och några av de slutna frågorna har en öppen del i direkt anslutning som inleds med orden "Beskriv gärna". Frågeformuläret avslutas med en öppen fråga angående vad som varit mest betydelsefullt, om något saknats under vistelsen och om det finns synpunkter på vad som kan förbättras.

Undersökningen genomförs som stickprov med konsekutivt urval varje höst. Frågeformulären fördelas jämnt i förhållande till storleken (antal vårdplatser) på de tre vårdavdelningarna. Formuläret lämnas ut av vårdpersonal sista dagen av vårdvistelsen och efter utskrivningssamtal med läkare och sjuksköterska. Patienten får information både muntligt och skriftligt om att deltagandet är frivilligt och att svaren hanteras anonymt (utan kodning). Patienten ombes lämna tillbaka frågeformuläret i ett tillslutet kuvert vare sig det är ifyllt eller inte. I samband med undersökningen 2010 lämnades totalt 50 frågeformulär ut varav 42 besvarades och återlämnades (84 %).

Svaren på de öppna frågorna har genomgått innehållsanalys och redovisas tillsammans med grafisk framställning av svaren på de slutna frågorna. De direkta patientcitaten som finns med i resultatsammanställningen anges *kursivt* och innebörden återger vad flera patienter upplevt på liknande sätt. Svaren på de slutna frågorna anges på en sjugradig skala från 0 (inte alls) till 6 (i hög grad). En jämförelse med tidigare års resultat av de slutna frågorna finns med som bilaga.

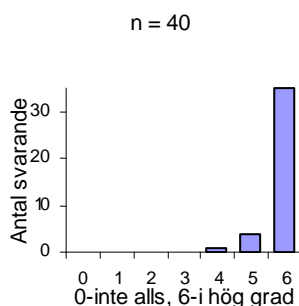
Resultat

Demografiska data

Av de 42 patienter som svarat var 6 män (14 %) och 36 kvinnor (86 %). Medelåldern var 55 år varav den yngsta 24 år och den äldsta 79 år. Vistelsens längd var i genomsnitt 20,6 dagar. I urvalet finns alla diagnosgrupper representerade.

Bemötande

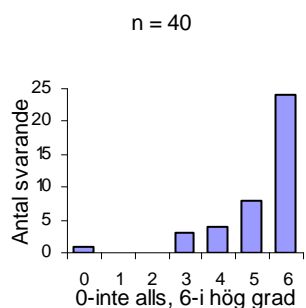
Blev Du trodd och tagen på allvar?

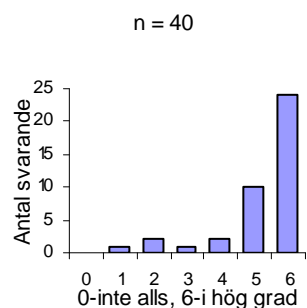
Figur 1

Blev Du trodd och tagen på allvar?

Har Du fått möjlighet att ta upp de frågor som var viktiga för Dig med läkarna och med vårdpersonalen?

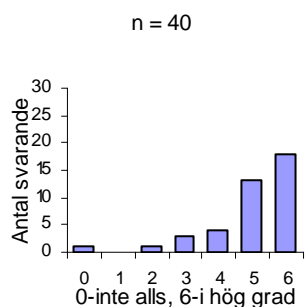

Figur 2
Har Du fått möjlighet att ta upp de frågor som var viktiga för Dig med läkarna?

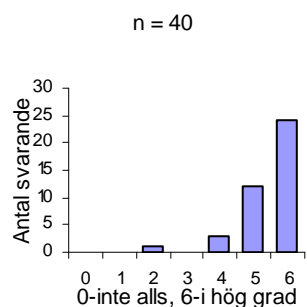

Figur 3
Har Du fått möjlighet att ta upp de frågor som var viktiga för Dig med vårdpersonalen?

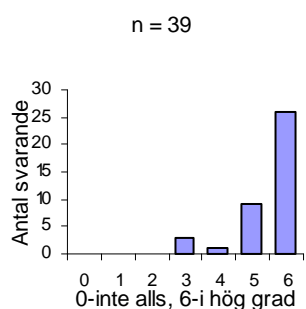
Upplever Du att Du fick den tid Du behövde av Din läkare, av vårdpersonalen på avdelningen och av de olika terapeuterna?

Figur 4
Upplever Du att Du fick den tid Du behövde av din läkare?

Figur 5
Upplever Du att Du fick den tid Du behövde vårdpersonalen på avdelningen?

Figur 6
Upplever Du att Du fick den tid Du behövde av terapeuterna?

Vård och behandling

Vilken betydelse hade de antroposofiska terapierna och omvårdnadsbehandlingarna för Dig under vårdtiden?

Upplevd effekt	Omvårdnadsbehandlingar (n=40)	Terapier (n=41)
Rogivande/avslappnande	X	
Bekräftande/omhändertagande/trygghetsskapande	X	
Symtomlindrande	X	X
Inspirerande/stimulerande/balanserande		X
Redskap för egenvård		X

Omvårdnadsbehandlingarna:

"Systrarnas närvaro och värme har hjälpt mig igenom smärtan. Mycket har släppt."

"Avslappning, trygghet, lugn."

"Behandlingarna betydde ett stöd och möjlighet för reflektion."

"Man slappnar av vågar känna trötthet och bara få bli omhändertagen, är mycket betydelsefullt för att få igång en läkeprocess."

Terapierna:

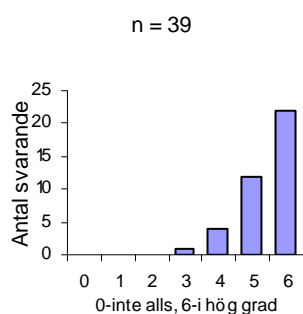
"Att komma i kontakt med mig själv, till självhjälp."

"Läkeurytmi fick fördjupad betydelse för mig denna vistelse. Jag tror på långsiktiga effekter när jag övar hemma."

"De öppnar upp en och fyller sedan på en."

"Jag målade o det gav mig lugn, lycka, självförtroende."

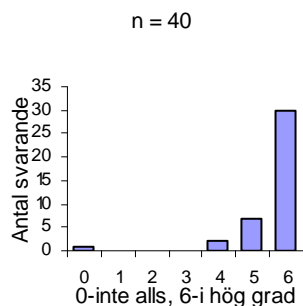
Har det funnits kontinuitet i vården (t ex samma läkare, vårdpersonal och terapeuter)?

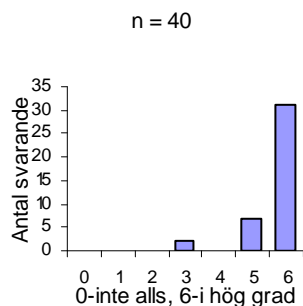
Figur 7

Har det funnits kontinuitet i vården
(t ex samma läkare, vårdpersonal och terapeuter)?

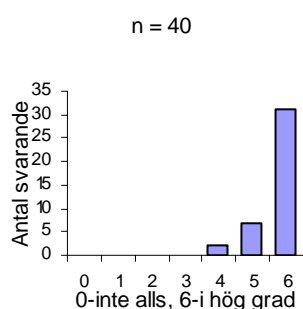
Upplever Du att Du fått yrkeskunnig och kompetent läkarvård, omvårdnad och terapi?

Figur 8
Upplever Du att Du fått yrkeskunnig och kompetent läkarvård?

Figur 9
Upplever Du att Du fått yrkeskunnig och kompetent omvårdnad?

Figur 10
Upplever Du att Du fått yrkeskunnig och kompetent terapi?

Följande är citat från patienters svar på den öppna frågan:

"Genom utmärkt omsorg i avd x har jag blivit lugner och starkare. Allt från lakares ordination-till sjuksköterska ödmjuk/competent sätt."

"Det har dykt upp både oväntade faktiska problem och tankar. I det har jag fått stort stöd och fantastisk vägledning, både i samtal och i läkeurytmi."

"Personalen på Avd 1 har 'läst' av mig, sett om jag behövt prata, gråta, skratta."

"Mycket bra bemötande (kärleksfullt). Man blir sedd respekterad ompysslad på alla vis."

"Jag har bara haft samtalskontakt vid 2 tillfällen sista veckan (med samtalsterapeut). De tillfällena har gett mig mycket mer än den psykologkontakt jag haft hemma i 6 månaders tid."

Förbättrat hälsotillstånd

Upplever Du att Ditt psykiska hälsotillstånd blivit bättre under vistelsen vid Vidarkliniken?

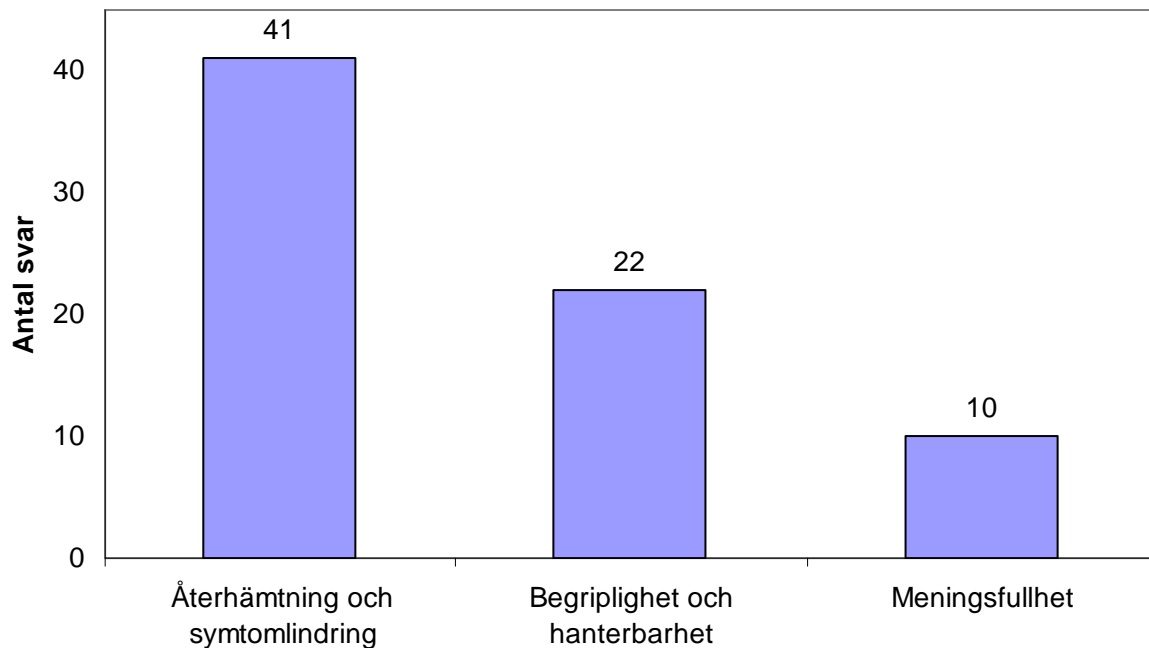
Upplever Du att Ditt fysiska hälsotillstånd blivit bättre under vistelsen vid Vidarkliniken?

Har Du kunnat iaktta några förändringar (andra än ovan) under vistelsen?

Tror Du att Du efter vistelsen vid Vidarkliniken kommer att ha bättre förutsättningar att klara av Din livssituation?

Om Din syn på Din sjukdom har ändrats under vistelsen - kan Du i så fall beskriva på vilket sätt?

Förbättrat hälsotillstånd

Figur 11 Antal svar för varje förbättringskategori. Samma patient kan ha upplevt fler än en kategori.

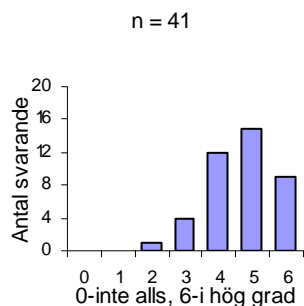
Patienternas upplevelser överensstämmer med de olika aspekterna av begreppet KASAM, känsla av sammanhang (Antonovsky, A, 2005).

Efter analys av svaren på dessa öppna frågor framkom olika kategorier såsom att patienternas upplevelser överensstämmer med de olika aspekterna av begreppet KASAM, känsla av sammanhang (Antonovsky, A, 2005).

Enligt Antonovskys teori om KASAM behövs tre huvudaspekter för upplevelsen av stark KASAM - begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet. Svaren på ovanstående frågor har efter innehålls- analys kategoriserats också utifrån dessa tre aspekter och redovisas i diagrammet i figur 11.

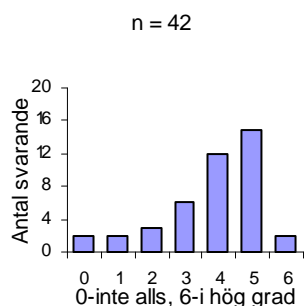
Redskap och förutsättningar	Citat från patienter
Återhämtning och symtomlindring	"...är lugnare i sinnet...", "...stabilare sömn...", "...smärtan minskat...", "stressnivån har sjunkit", "piggare och gladare."
Begriplighet och hanterbarhet	"...fått mer insikt...", "Jag har lärt mig leva i nuet.", "Redskaper til å finne ro og trygghet i meg selv og til å få mer balanse i hverdagen", "Har blivit mer medveten om skillnad mellan lindring/symptomfrihet och verklig läkning.", "Jag har fått stor hjälp att tydliggöra mig själv, mina behov, mina gränser.", "Jag känner att det är viktigt att fortsätta det arbete som getts möjlighet att starta här."
Meningsfullhet (tillit/hopp)	"...tilltagande tilltro till livet...", "...känner sig värd något...", "Känner något större hopp, lite mer tillförsikt", "Ytterligare verktyg har givits – nya möjligheter.", "Jag hittade kraft och lust."

Upplever Du att Ditt psykiska hälsotillstånd blivit bättre under vistelsen vid Vidarkliniken? (Slutna frågan)

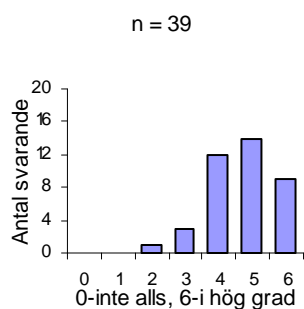
Figur 12
Upplever Du att Ditt psykiska hälsotillstånd blivit bättre under vistelsen vid Vidarkliniken?

Upplever Du att Ditt fysiska hälsotillstånd blivit bättre under vistelsen vid Vidarkliniken? (Slutna frågan)

Figur 13
Upplever du att Ditt fysiska hälsotillstånd blivit bättre under vistelsen vid Vidarkliniken?

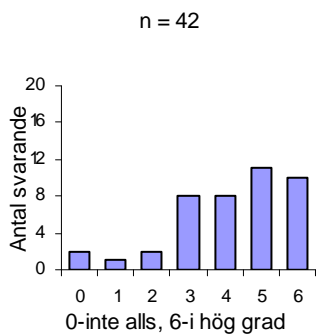
Tror Du att Du efter vistelsen vid Vidarkliniken kommer att ha bättre förutsättningar att klara av Din livssituation? (Slutna frågan)

Figur 14
Tror Du att Du efter vistelsen vid Vidarkliniken kommer att ha bättre förutsättningar att klara av Din livssituation?

Kosten och den fysiska miljön

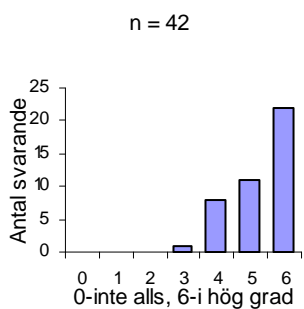
Har Du uppskattat maten/kosten?

Figur 15

Har Du uppskattat maten/kosten?

Anser Du att miljön på Vidarkliniken bidragit (arkitekturen, färgerna, omgivningarna osv) till Ditt välbefinnande?

Figur 16

Anser Du att miljön på Vidarkliniken bidragit (arkitekturen, färgerna, omgivningarna osv) till Ditt välbefinnande?

Förväntningar

Vilka förväntningar på vården/vistelsen hade Du innan Du kom till Vidarkliniken?

Det var sex patienter som uppgav att de hade inga eller små förväntningar på sin vistelse:

"Inga innan! Men förhoppning skapades här. Att bli lugn, att få prata om cancer."

De övriga uppger att de förväntade sig att få individuell vård, helhetsvård, vila, lugn och ro, symtomlindring och komplementära behandlingsmetoder:

"Få helhetssyn på mig och min sjukdom."

"...jag ville bli sedd som en människa med behov av själslig omvårdnad, lugn..."

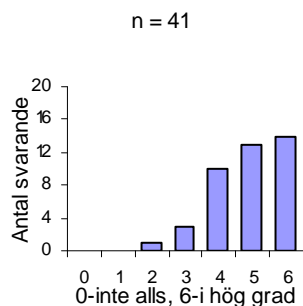
"...bli starkare i kropp, själ och ande"

"...utveckla de redskap jag fick förra året, för att bli bättre."

"Att få bukt med värken."

"... se om era örter kunde hjälpa mig..."

Har Dina förväntningar blivit uppfyllda?

Figur 17

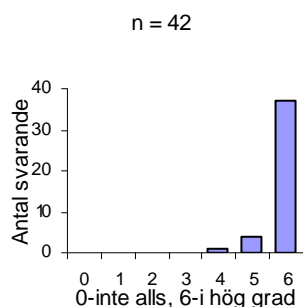
Har Dina förväntningar blivit uppfyllda?

Rekommendationer

Blev Du rekommenderad av någon att söka vård på Vidarkliniken (t ex läkare, kurator, anhörig)?

Av de 40 patienter som svarat var det ungefär lika vanligt att de blivit rekommenderade av läkare, sjuksköterska, kurator, terapeut, av anhörig, vän eller tagit eget initiativ.

Skulle Du rekommendera Vidarkliniken till Dina närstående eller vänner?

Figur 18

Skulle Du rekommendera Vidarkliniken till Dina närstående eller vänner?

Vad var mest betydelsefullt för Dig under vistelsen på Vidarkliniken? Saknade Du någonting? Har Du några andra synpunkter på hur vi kan förbättra vården?

Det var 40 patienter som skrev ner sina synpunkter och av dessa var det fem patienter som lämnade enbart positiva synpunkter och 18 patienter som lämnade både positiva och negativa synpunkter. Nedan återges representativa citat.

Positiva synpunkter:

"Den här vistelsen har gett mig helt nytt livsmod. Tack!!"

"Personalen helt fantastisk! En liknande omvårdnad har jag inte tidigare träffat på!"

"Å bli mött med varme og respekt. Samtalene med legen som ga økt innsikt. Å jobba med kroppens egen healingsevne/helbrudelsesevne istedet for å dempe symptomer. Lare redskaper man kan ta med hjem, slik at man får trygghet til å jobbe videre med seg selv hjemme."

"Den holistiska grundsyn som genomsyrar allt på Vidarkliniken är nog den viktigaste grundstenen för mitt läkande."

Negativa synpunkter:

"Gullig personal. Det som inte har varit så bra är att kvaliteten på vårdpersonalen på avdelningen har varit ojämn..."

"Alla systerar verkar engagerade, på avd x, utom en. Jag vet inte vad man gör åt det."

"Jag tyckte att allt är bra, det ända är att jag är väldigt känslig för är hårda sängar."

"Viktigt också att få möjlighet till uppföljning med den läkare man haft på avdelningen."

"Plus: Den goda andan och atmosfären på kliniken. Minus: Den oerhört ljudliga fläkten på avd x rum 7. Jag var tvungen att ha den avstängd."

"Den sura veden. Det som är så fint med tänd brasa. Vi fick kämpa. Snålt med sur ved (oerhört snålt)."

"Dålig uppföljning av terapi o medicinering!"

"Något jag saknad och bad om var samtalsterapi. Jag är helt övertygad om att ett till två samtal i veckan hade gjort stor skillnad. Så det är jag besviken över. Jag får åka hem helt utan verktyg om hur jag ska tillämpa nytt tänkande mm. Det bästa hade varit om jag fått träffa min samtalsterapeut kanske 2 veckor efter hemgång för lite uppföljning (hade turen att få två samtal som ngn annan patient hoppat av, detta ordnade sjuksyrrorna. Känner lite att dr x avfärdade mitt behov o önskemål om samtal med orden 'Samtal kan du få ngn annanstans (hemma) ta ngn terapi du bara kan få här'!!! Men hur ska en kurator alt psykolog som inte är "ansluten till er filosofi" förstå vad jag gått igenom? För övrigt! En underbar tid, jag har framtidstro igen och tillbaka - det vill/ska jag garanterat. Tack."

"Värken har försämrats troligen pga att jag inte fått sjukgymnastik på dessa veckor."

Förslag/önskemål:

"Fler kvällsaktiviteter", "tysta rum", "tysta bord i matsalen"

"Saknar dock lite fysiska aktiviteter (av lugnare slag)."

Sammanfattning

Sammanställningen av resultatet visar att mer än 90 % av patienterna är nöjda eller mycket nöjda med den vård och behandling som de fått på Vidarkliniken. Det framkommer att det är betydelsefullt för patienterna att få vård som är individuellt anpassad utifrån en helhetssyn. De flesta upplever att de har förbättrat sitt hälsotillstånd genom återhämtning, symtomlindring, känsla av tillit och hopp samt ökad känsla av begriplighet och hanterbarhet. Svaren visar också att patienterna får med sig olika slags redskap för fortsatt egenvård, dels i form av praktiska övningar dels i form av ny insikt i och kunskap om sitt hälsotillstånd och hur det går att förändra sitt förhållningssätt. Detta bidrar troligen till att patienterna upplever ökad livskvalitet samt upprätthåller sin autonomi - i betydelsen kunna hantera sin livssituation såsom Carlsson et al (2006) och Hamre et al (2007) visat i sina studier av patienter som får antroposofisk integrativ vård.

Utvärderingen av patienttillfredsställelse 2010 är återigen en bekräftelse på den mångåriga kliniska erfarenheten av vårdens effekter som finns hos läkare, terapeuter och vårdmedarbetare på Vidarkliniken. Den är också en bekräftelse på intentionen med ordinerade terapier och omvårdnadsbehandlingar avseende dess avslappnande och symtomlindrande effekter. Men också att intentionen är olika för dessa ordinationer på så sätt att omvårdnadsbehandlingarna tillgodoser behovet av bekräftelse och trygghet för bästa möjliga återhämtning. Och effekten av terapierna är aktiverande/stimulerande och ger redskap som stöd för egenvård.

De synpunkter som patienterna lämnat tas med i kvalitetsuppföljningen som förbättringsförslag. De negativa synpunkter där patienterna upplevt dåligt bemötande, dålig uppföljning eller försämring av symtom hanteras på liknande sätt som avvikelser och uppföljning görs avseende åtgärder.

Patienterna upplever hög tillfredsställelse med vården sannolikt för att den har bidragit till upplevelsen av olika grader av acceptans och känsla av hopp och tillit till sin förmåga att genomföra livsstilsförändringar med hjälp av olika redskap för egenvård.

Resultat slutna frågor och jämförelser med tidigare år

Patientunderlaget	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Antal besvarade enkäter	34	32	35	37	42	46	48	30	46	55	43	43	42
Könsfördelning (kvinnor-män)	30 - 4	25 - 7	30 - 5	29 - 8	35 - 7	40 - 6	43 - 5	27 - 3	42 - 2	51 - 4	38 - 5	41 - 2	36 - 6
Genomsnittsålder	55,6	57,6	51,6	46,2	49,6	53,4	50,1	54,7	52,8	54,5	52,9	52,4	55,0
Enkätfrågor													
Har Dina förväntningar blivit uppfyllda?	4,6	4,7	5,2	5,1	4,9	5,1	5,0	5,1	5,1	5,1	4,8	4,7	4,9
Anser Du att miljön på Vidarkliniken bidragit till Ditt välbefinnande?	5,5	5,4	5,1	5,1	4,9	5,5	5,1	4,9	5,2	5,4	5,2	5,3	5,3
Har du uppskattat maten/kosten?	4,7	4,2	5,2	4,6	4,2	4,7	4,1	4,1	4,5	4,6	4,7	4,5	4,2
Upplever Du att Ditt psykiska hälsotillstånd blivit bättre under vistelsen vid Vidarkliniken?	4,1	4,5	4,8	4,9	4,1	4,2	4,4	4,4	4,5	4,4	4,2	4,5	4,7
Upplever Du att Ditt fysiska hälsotillstånd blivit bättre under vistelsen vid Vidarkliniken?	4,1	3,8	4,5	4,1	3,9	3,6	3,6	3,7	4,0	3,6	3,6	3,7	3,8
Tror Du att Du efter vistelsen vid Vidarkliniken kommer att ha bättre förutsättningar att klara av Din livssituation?	4,6	4,1	5,0	4,7	4,4	4,3	4,6	4,4	4,5	4,3	4,4	4,5	4,7
Fick Du möjlighet att ta upp frågor som var viktiga för Dig -													
- med läkarna?	5,5	5,3	5,4	5,5	5,4	5,4	5,4	5,3	5,3	5,4	5,6	5,3	5,2
- med vårdpersonalen?	5,4	5,2	5,5	5,1	5,2	5,6	5,5	5,2	5,3	5,5	5,3	5,2	5,3
Upplever Du att Du fick den tid Du behövde -													
- av Din läkare?	5,2	5,4	5,5	5,6	5,4	5,4	5,2	5,3	5,3	5,4	5,7	5,2	5,0
- av vårdpersonalen?	5,5	5,5	5,6	5,4	5,2	5,7	5,7	5,3	5,4	5,7	5,5	5,2	5,5
- av terapeuterna?	5,4	5,3	5,6	5,3	5,3	5,5	5,5	5,0	5,5	5,6	5,5	5,1	5,5
Upplever Du att Du fick yrkeskunnig och kompetent -													
- läkarvård?	5,6	5,8	5,8	5,6	5,5	5,8	5,6	5,4	5,5	5,8	5,7	5,4	5,6
- omvårdnad?	5,7	5,6	5,8	5,5	5,4	5,7	5,7	5,3	5,6	5,8	5,7	5,7	5,7
- terapi?	5,5	5,6	5,8	5,6	5,3	5,7	5,5	5,4	5,5	5,5	5,7	5,3	5,7
Blev Du trodd och tagen på allvar?	5,6	5,8	5,8	5,6	5,6	5,8	5,6	5,7	5,8	5,8	5,7	5,6	5,9
Fanns det kontinuitet i vården?	5,5	5,3	5,4	5,7	5,7	5,5	5,6	5,5	5,3	5,3	5,3	5,2	5,4
Skulle Du rekommendera Vidarkliniken vidare?	5,8	5,6	5,9	5,8	5,5	5,7	5,6	5,8	5,7	5,7	5,7	5,4	5,9
Medelvärde	5,2	5,1	5,4	5,2	5,1	5,2	5,2	5,0	5,2	5,2	5,2	5,0	5,2

Skala: 0 = inte alls, 6 = i hög grad

Referenslista

1. Antonovsky 2005. *Hälsans mysterium*. Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm.
2. Arman, Hammarqvist & Kullberg, 2010. *Anthroposophic health care in Sweden – A patient evaluation. Complementary therapies in Clinical Practice*. Complementary Therapies in Clinical Practice xxx 1-9.
3. Arman, Hammarqvist & Kullberg, 2006. *Patienters tillfredsställelse med antroposofisk vård, uppföljning av patienter från Östergötlands län som fått antroposofisk vård 2006*. Karolinska Institutet och Landstinget i Östergötland.
4. Arman & Rehnsfeldt, 2006. *Vårdande som lindrar lidande – etik i vårdandet*. Liber AB, Stockholm.
5. Carlsson, Arman, Backman, Flatters, Hatschek & Hamrin, 2006. *A Five-year Follow-up of Quality of Life in Women with Breast Cancer in Anthroposophic and Conventional Care*. eCAM 2006; 3(4) 523-531 doi:10.1093/ecam/nel042.
6. Hamre, Witt, Glockman, Ziegler, Willich & Kiene HJ et al, 2007. *Anthroposophic medical therapy in chronic disease: a four-year prospective cohort study*. BMC Complementary and Alternative Medicine 23; 7:10.
7. Sigurgeirsdottir & Halldorsdottir, 2007. *Existential struggle and self-reported needs of patient in rehabilitation*. Journal of Advanced Nursing 61(4), 384-392.
8. Swenson, 2006. *Patientformulär – upplevelse av vård vid Vidarkliniken*. Västra Götalandsregionen; Regionkansliet, Etikkommitténs sekretariat.

